

MAKTABGACHA VA KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ENERGIYA TAQSIMOTI. BILISH JARAYONLARI

Axmadjonova Diyora

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Pedagogika fakulteti Logopediya yo`nalishi

1 – kurs 24.6 – guruh talabasi

axmadjonovadiyora070@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarning energiya taqsimoti va bilish jarayonlarining o'zaro aloqasi haqida. Maqolada, bolalarning miya rivojlanishi va ta'lim jarayonida energiyaning qanday taqsimlanishi tahlil qilinadi. Maktabgacha va boshlang'ich sinfdagi bolalarning energiya taqsimoti nafaqat ularning jismoniy faolligi, balki intellektual va emotsional holati bilan ham chambarchas bog'liq.

Kalit so`zlar: Maktabgacha yosh, kichik maktab yoshlari, energiyaning taqsimoti, bilish jarayonlari, miya rivojlanishi, ta'lim jarayoni, intellektual faollik, emotsional holat, o`yin faoliyati, ta`lim metodlari.

Kirish

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarning rivojlanishi – bu miya faoliyatining, jismoniy faollikning va bilish jarayonlarining uyg'unlashgan jarayonidir. Ushbu davrda bolaning kognitiv (bilish) qobiliyatlari, ruhiy va jismoniy holati, o'zgarib boradigan muhitda o'zini qanday tutish kabi omillar energiya taqsimotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bolaning organizmi har kuni turli faoliyatlarga energiya sarflaydi, bunda o'rganish va o'rganish jarayonlari, o'yin, jismoniy mashqlar, ijtimoiy va emotsional aloqalar kabi bir qator omillar o'rin tutadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining jismoniy energiyasini ko'proq o'yin orqali sarflasalar, kichik maktab yoshidagi bolalar esa kognitiv faoliyatlar – o'qish, yozish, hisoblash va mantiqiy fikrlash kabi mashqlar orqali ruhiy energiyalarini sarflaydilar. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurining rivojlanishini yirik psixolog L.S.Vigotskiy tushunchalarning shakllanishi hamda nutqning o'sishi bilan uzviy bog'liq holda o'rgangan. P.P.Blonskiy mazkur yoshdagi o'quvchilar tafakkurining o'sishiga, xotiraning taraqqiyotini, tafakkurning ta'sir etishini genetik metod yordamida ochib

beradi. ¹Ayniqsa, tafakkuming "intizomlilik" sifatining namoyon bo'lishini inson tomonidan tafakkumi boshqarish va nazorat qilish faoliyatidan aniqlash mumkinligini P.P.Blonskiy alohida ta'kidlaydi.

Energiyani taqsimlashning ahamiyati

Maktabgacha yoshdagi bolalar va kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'z faoliyatlarida yuqori energiyaga ega bo'lib, bu energiya turli jihatlarga taqsimlanadi: jismoniy, psixologik va intellektual. Bolalar o'z energiyalarini o'quv jarayonlariga qanday taqsimlashni o'rganadilar. Ularning bilish jarayonlari, masalan, xotira, diqqat va idrok qilish, shuningdek, o'yinlar va o'qish faoliyatlari orqali rivojlanadi.

Bolalarning bilish jarayonlari

Bilish jarayonlari kichik maktab yoshida yuqori intensivlikka ega bo'ladi, chunki bu yoshdagi bolalar o'zlarining mantiqiy tafakkurini rivojlantiradilar, yangi ma'lumotlarni o'rganishga intilishadi va o'z his-tuyg'ularini aniq ifodalashga harakat qiladilar. Shu bilan birga, bu jarayonlarda energiya taqsimoti ham muhim rol o'ynaydi, chunki bolalar diqqatini va xotirasini samarali ishlatishlari uchun energiyani to'g'ri taqsimlashlari kerak. Bolalar bilish jarayonlarini boshqarishda kognitiv va psixologik salohiyatlarini rivojlantiradilar, bu esa ularning ta'lim jarayoniga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Quyida bolalar bilish jarayonlarining asosiy turlari va ularning rivojlanishiga oid ma'lumotlar keltirilgan:

Diqqat (Attention)

Diqqat – bu bolaning o'z faoliyatiga yoki muayyan ob'ektga yo'naltirilgan ruhiy holatidir. Bolalar diqqatni jamlash orqali o'rganish, eslab qolish va muammolarni hal qilishni o'rganadilar. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar diqqatni qisqa muddatga jamlashga qodir, chunki bu yoshda diqqatning konsentratsiyasi hali to'liq rivojlanmagan bo'ladi. Biroq, o'zining qiziqishlari va rag'batlantirilgan faoliyatlar yordamida, bolalar o'z diqqatlarini uzoq vaqt davomida saqlashni o'rganadilar. Diqqatning asosiy turlari: Volontar diqqat (majburiy diqqat): Bola o'zining istagi yoki tashqi rag'batlarga asoslanib, diqqatini ma'lum bir faoliyatga yo'naltiradi. Pasiv diqqat (avtomatik diqqat): Bola noxush sharoitda yoki yuqori darajadagi qiziqish tufayli, diqqatini biror narsaga o'zidan-o'zi yo'naltiradi.

¹ E.G`oziyev, Ontogenez psixologiyasi, Toshkent – 2020 "NIF MSH" 112 - 140

Xotira (Memory)

Xotira – bu bolalarning o'z tajribalari, o'rganishlari va kechikkan hodisalar haqida ma'lumotni eslab qolish, saqlash va qayta ishlash qobiliyatidir. Bolalar xotira orqali o'ziga kerakli ma'lumotlarni saqlashni o'rganadilar, bu esa ularning bilim olish va qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonida muhimdir. Xotiraning turlari: Qisqa muddatli xotira: Bu turdagi xotira bolalar uchun ayniqsa maktabgacha davrda muhimdir, chunki ular ko'proq qisqa muddatli ma'lumotlarni eslab qolishadi (masalan, raqamlar, nomlar, o'yin qoidalari). Uzoq muddatli xotira: Bu xotira turida bola o'zining uzoq muddatli esdaliklarini saqlaydi, masalan, oilaviy hodisalar, o'qish materiallari yoki ko'nikmalar.

3. Tasavvur va Kreativlik (Imagination and Creativity)

Bolalar o'z dunyosini anglashda tasavvur va kreativlikka katta o'rin beradilar. Tasavvur – bu bolaning haqiqiy hayotda mavjud bo'lmagan narsalarni fikrlashi, yaratishi va ifodalashidir. Kreativlik esa tasavvurdan farq qilib, yangi g'oyalar yaratish, muammolarni yangi va ijodiy tarzda hal qilish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasavvur o'yinlarda, hikoya qilishda va rassomlik faoliyatlarida katta ahamiyatga ega. Tasavvur va kreativlik: Ijodiy fikrlash: Bolalar muammolarni an'anaviy usullardan farqli ravishda hal qilishni o'rganadilar. Masalan, ular o'yin orqali yangi qoidalar va yechimlar yaratishadi. Tasavvur orqali o'rganish: Bolalar o'yinlarda va kunlik faoliyatlarda tasavvurlarini rivojlantiradilar, bu esa ularga o'z dunyosini anglashda yordam beradi. Idrok (Perception) Idrok – bu bolaning atrofdagi dunyoni sezish va uni tushunish qobiliyatidir. Idrok qilish orqali bolalar tashqi dunyoni sezish va o'zlarining hissiy va aqliy holatlarini moslashtirishni o'rganadilar. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun idrok qilish juda muhimdir, chunki ular atrofdagi ob'ektlar va hodisalar haqida yangi ma'lumotlarni o'zlashtiradilar. Idrokning asosiy turlari: Vizualar (ko'rish): Bolalar ob'ektlarni va ranglarni farqlashni o'rganadilar. Auditorlar (eshitish): Ular tovushlarni ajratish va eshitilgan ma'lumotlarni anglashni o'rganadilar. Taktiklar (teginish): Bolalar harakat va tuyg'ularni sezish orqali materiallarni va ob'ektlarni anglashadi. Qaror Qabul Qilish (Decision-Making) va Muammolarni Hal Qilish (Problem Solving) Bolalar o'zlarining muammolarini hal qilish va qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Bu jarayonlar bolaning mantiqiy fikrlashini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining tajribalariga asoslanib, oddiy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar, masalan, o'yinlarni qanday o'ynash yoki kiyimni tanlash. Muammolarni hal qilishning turlari: Oddiy muammolarni hal qilish: Bolalar o'zlarining kundalik faoliyatlari va o'yinlarida oddiy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Murakkab muammolarni hal qilish: Kichik

maktab yoshidagi bolalar bir nechta fikrlarni birlashtirib, murakkab muammolarni hal qilishga intilishadi. O'rganish – bu bolaning yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish va o'z ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonidir. Bolalar o'zlarining o'qish, o'yin va kundalik faoliyatlari orqali yangi bilimlarni o'rganadilar. O'rganish jarayoni bolaning bilish jarayonlarining asosiy komponentidir, chunki u orqali bola yangi bilimlarni o'zlashtiradi va ularni amalda qo'llashni o'rganadi. O'rganishning turlari: Tajriba orqali o'rganish: Bolalar o'z tajribalari orqali o'rganadilar. O'yinlar va amaliy mashg'ulotlar ular uchun o'rganishning samarali usuli bo'ladi. Ijtimoiy o'rganish: Bolalar atrofdagilaridan o'rganadilar, masalan, ota-onalari, o'qituvchilari va tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali.

Energiya taqsimoti va o'qish faoliyati

Maktabgacha yoshdagi bolalar va kichik maktab o'quvchilari uchun o'qish faqat kitob o'qish yoki dars eslab qolishdan iborat emas. Bu jarayon bolalarning psixologik va kognitiv salohiyatlarini sinovdan o'tkazuvchi faoliyatdir. Energiya taqsimoti bolalarning diqqatini saqlashga yordam beradi, shuningdek, yangi materialni o'rganish va uzoq muddatli xotira uchun zaruriy shartlarni yaratadi. Bolalar o'qish vaqtida o'z energiyasini qanday boshqarishni o'rganishlari, o'z navbatida, ularning o'qish samaradorligini oshiradi.

Jismoniy faoliyat va energiya taqsimoti

Faoliyat maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun ayniqsa muhimdir. O'yin va harakatlar bolalarning nafaqat jismoniy salomatligi, balki kognitiv rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy faoliyat orqali bolalar o'z energiyalarini to'g'ri taqsimlashni o'rganadilar, bu esa o'z navbatida, ularning diqqat va xotira kabi bilish jarayonlarini samarali boshqarishga yordam beradi. Jismoniy Faoliyat va Ta'lim jismoniy faoliyatning ta'lim jarayonidagi o'rni juda katta. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining rivojlanish bosqichida ko'pincha o'yinlar va harakatlar orqali o'rganadilar. Bu o'yinlar nafaqat ular uchun qiziqarli va motivatsiya beruvchi bo'ladi, balki bilish jarayonlarini ham rag'batlantiradi. O'qish va yozish faoliyatlarini bajarishdan oldin qisqa tanaffuslar va harakatlar bolalar diqqatini oshiradi va ularning energiyasini to'g'ri taqsimlashga yordam beradi. Jismoniy faoliyat va sog'liq bolalar uchun jismoniy faoliyat nafaqat intellektual rivojlanishga yordam

beradi, balki ularning umumiy salomatligini ham yaxshilaydi. Muntazam jismoniy mashqlar bolalarning yurak va qon tomir tizimini kuchaytiradi, ortiqcha vazn va semirishning oldini oladi, shuningdek, immun tizimini mustahkamlaydi.

Psixologik jihatlar va energiya taqsimoti

Psixologik jihatdan, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun ruhiy holatlarning o'zgarishi energiya taqsimotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Agar bola stress yoki tashvishda bo'lsa, uning energiyasi o'rganish yoki o'qish faoliyatiga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli, bolaning psixologik holatini barqaror saqlash, uning energiyasini to'g'ri taqsimlashga yordam beradi. Bu, ayniqsa, o'qish jarayonida muvaffaqiyatga erishadi. Diqqatning jamlanishi energiya taqsimotiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Bolalar uchun uzoq vaqt davomida biror ishga diqqatini jamlash o'ziga xos qiyinchiliklarni tug'dirishi mumkin. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalar ko'pincha qisqa muddatli diqqatga ega bo'ladilar, shuning uchun ularning energiyasi qisqa vaqt ichida to'liq sarflanadi. Shu bilan birga, agar bola o'z diqqatini muayyan faoliyatga jamlasa, uning energiyasi samarali ravishda ishlatiladi, bu esa o'rganishni va boshqa faoliyatlarni samarali bajarishga yordam beradi.

Xulosa

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarning energiya taqsimoti va bilish jarayonlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Bolalar o'zlarining energiyalarini to'g'ri taqsimlashni o'rganishlari, ularning o'qish faoliyatini samarali qilishga yordam beradi. Shuningdek, jismoniy faoliyat, psixologik holat va bilish jarayonlarining rivojlanishi o'rtasidagi uyg'unlik bolalar uchun muvaffaqiyatli ta'limning asosini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. E.G`oziyev, Ontogenez psixologiyasi, Toshkent – 2020 “NIF MSH” 112 – 140
2. Qodirova, (2018). Bilish jarayonlari va ularni maktabgacha ta'limda rivojlantirish. O'zbekiston pedagogika jurnali, 39(1), 89-94.